

ברטולט ברכט

התנ"ך

דרמה במערכה אחת

מגרמנית: יונתן שאבי

ברכט היה תלמיד הכיתה השישית בגימנסיה הריאלית אאוגסבורג כשהוא וחבריו לכיתה הקימו בשנת 1913 את עיתון התלמידים "הקציר" (Die Ernte). בששת גיליונותיו, שראו אור בין אוגוסט 1913 לפברואר 1914, פרסם ברכט סטירות, ביקורות, בלדות, שירים, סיפורים ודרמה בשלוש תמונות – בסך הכול חמש-עשרה יצירות. ומאחר שנטייתו הספרותית היתה כבר גלויה ומוכרת בגימנסיה, לא חתם אלא בשני שמותיו הפרטיים: "ברטולט אויגן".

את המחזה חיבר ברכט ב-1913 ופרסמו בגיליון ינואר 1914 של "הקציר". אחר כך נגזז המחזה, ומאז הודפס מחדש לראשונה במהדורת 1967 של כל כתבי ברכט. רק בשנת 2013, מאה שנים בדיוק לאחר כתיבתו, הועלה מחזה נעורים זה בבכורה עולמית על ידי נכדתו של ברכט, בכנסייה הפרוטסטנטית העתיקה של אאוגסבורג שבה הוא עצמו נטבל בינקותו.

ב"התנ"ך" (Die Bibel) ניסה ברכט לראשונה את כוחו במחזאות. אף שבגיל חמש-עשרה כבר הספיק לקרוא לא מעט, נראה שעדיין לא הזדמנה לו סביבה אינטלקטואלית רחבת אופקים. מבחינה דרמטורגית, המחזה פשוט למדי ושמרני באופן שאיננו משקף את הרחשים והתהפוכות שעברו על התאטרון הגרמני של אותה תקופה. בפרט אמור הדבר בזרם האקספרסיוניסטי, שברכט עצמו הצטרף לשורותיו חמש שנים לאחר מכן עם מחזהו המשמעותי הראשון "בעל" (Baal), שהיה למעשה הקרקע שעליה צמח סגנונו הייחודי.

המבנה הדרמטי כאמור פשוט. הקתולים אומרים להסתער על העיר הפרוטסטנטית הנצורה, אך מוכנים לחוס עליה אם ימירו התושבים את דתם לאמונה הקתולית ואם בתו של ראש העיר תהיה "קורבן" למפקד האויב למשך לילה אחד. ראש העיר, איש מרשים למראה אך בפועל אובד עצות, מותיר את ההחלטה בידי בתו. היא נקרעת בין האח, התובע את הקרבתה למען הרבים, לבין הסב, האדוק באמונתו הנוקשה והמתריע בה לבל תפקיר את טהרתה, גם במחיר החורבן הצפוי לעיר. יד הזקן על העליונה, והמחזה נחתם בניצחונו המר של התנ"ך על רקע העיר הבוערת.

הקונפליקט הדרמטי, המתגלם בדמות הנערה ובלבטיה, נסוב לכאורה על המתח בין אידיאל ומציאות, חומרת הדין והתפשרות, אמונה וחיים. אולם השאלות הדתיות הן רק גלגול והפשטה של שתי בעיות חברתיות השזורות במחזה מתחילה ועד סוף. הראשונה נסובה על הפער בין ביתה "החמים והנעים" (behaglich) של משפחת ראש העיר, שחייה חיי רווחה ושפע, לבין המוני העם הרעבים ללחם עד כדי גוויעתם ברובע העני של העיר. זהו המתח בין בדלנות לבין סולידריות, בין הסב המסתגר בביתו והוגה לבין האח המעורה בחיי ההמונים ואשר לבו יוצא אליהם. הבעיה השנייה, היוצאת מקודמתה ונלווית עליה, היא אוזלת ידו של היחיד לפעול להצלת הרבים שלא מתוך הקרבה עצמית. זהו לפי ברכט המתח הבסיסי בקיומו של האדם: המתח בין האינדיווידואל לבין החברה. ואם ביצירת ביכורים זו המתח הבסיסי הזה אינו נפתר אלא בקטסטרופה טרגית, הרי הוא זוכה לפיתוחים מפיתוחים שונים

לאורך מחזותיו של ברכט, וסופו שיהיה אבן בוחן ראשונה במעלה בחיבוטיו בין הומניזם לקומוניזם.

***

שתי הערות בצד התרגום:

1. בגרמנית כבעברית מושרש ושגור השימוש במלים מעולם הטבע הסוער לתיאורי מלחמה. כך התותחים "רועמים" והאויב "מסתער", ולהפך, האש "מכה" ו"אוחזת". דווקא המלה העיקרית – Sturm – חסרה את כפל המשמעויות בעברית. להלן תרגמתי "מתקפה", בהתאם לדרישת ההקשר, אף על פי שיכולה המלה לשמש, בה־בעת, גם במשמעותה המקורית כ"סערה".

2. הציטוטים מן התנ"ך ומן הברית החדשה, יותר משהם ציטוטים נאמנים, הם שברי פסוקים ושברי תפילות מאוּחים במלאכותיות. בתרגומם התבססתי בהתאם על שפת התנ"ך ועל תרגומו הכמו־מקראי של דליץ' לברית החדשה.

י"ש

דמויות:

הסב; האב, ראש העיר; הנערה; האח
העלילה מתרחשת בארצות השפלה, בעיר פרוטסטנטית הנתונה במצור הקתולים.

תמונה 1

(חדר מגורים חמים בבית במרכז העיר. חלון זכוכית פנורמי עם אדניות פרחים. הסבא יושב לשולחן וקורא, ליד החלון הנערה. מפעם לפעם נשמע רעש של רעמים רחוקים)
סבא: (קורא בכבדות חגיגית) וכעת השעה התשיעית ויצעק ישוע בקול גדול: "אלי, אלי, למה עזבתני", וכעבור הרגע הלעיגו העומדים איתו לאמור: "אֵת אחרים הושיע, ולעצמו לא יוכל להושיע. רדה מן הצלב ונאמין בך." וישוע הוסיף לקרוא: "תם ונשלם," ויט את ראשו ומת.

נערה: מוזר כמה שמחניק כאן, ברחובות אין אף אדם. אני מפחדת.

סבא: אנשי העיר על החומות, ילדה. לכן שומם כל כך. אל לך לפחד.

נערה: אני מאמינה שהמתקפה תתחיל בקרוב. אבל לא משום כך אני מפחדת.

סבא: (שותק ומעלעל בתנ"ך)

נערה: אינני יודעת על מה. מאז הבוקר נמלאתי פחדים, מאז שאבא והאח יצאו. כמה מוזר הביט בי אז האח. הוא היה מוטרד: "היום זה יתברר. יהיה קשה לעמוד במתקפה. אנחנו נקריב את עצמנו ברצון." הוא הטעים את ה"אנחנו". המלים האלה לא חשובות, אבל הן לא מפסיקות להתרוצץ לי בראש. ואז בן־רגע אני נמלאת פחדים. אינני יודעת מדוע.

סבא: דמיונות שווא! פעמים רבות הם יצאו, תמיד הם חזרו הביתה. מעולם לא הבחנתי בחרדה אצלך.

נערה: (נוקשה) אני יודעת שפעמים רבות הם הלכו. ושאני מעולם לא דאגתי.
סבא: יום קשה היום. האויב יסתער. אנחנו נמצאים כאן ואין בכוחנו לעזור. אנחנו יכולים רק להתפלל לאלוהים ולבקש עזרה. הבה נתפלל! נוכל לחפש נחמה בתנ"ך.
נערה: (מביטה החוצה מהחלון) מחניק היום.

(שתיקה)

סבא: "וכי ייראו האותות האלה, ונסתם אל ההרים! שקדו והייתם נאמנים, כי רבות יקום בכך!"

נערה: (מבטה נעוץ במרחק) ספר לי משהו אחר, סבא! התנ"ך שלך קר. הוא מדבר על אנשים שהיו חזקים מאיתנו.

סבא: נערה, אל תחטאי בלשונך...! (קורא): "אבל אני אומר לכם, עזרו בעד שכנכם! פרסו לרעב לחמכם ורחמו את אשר תם לגווע." (מעלעל)

נערה: (בזרות) ספר משהו אחר! התנ"ך שלך קר! ספר משהו על מצוקה ומוות, אבל גם על עזרתו של אלוהים. ספר משהו על האלוהים הטוב, המושיע. התנ"ך שלך מכיר רק את המעניש!

סבא: "האזהב את אביו ואת אמו יותר ממני איננו כדאי לי." – הספר הזה כל כך יפה. משום שהוא חמור. היה על האנשים לקרוא אותו יותר.

נערה: (כורה אוזן) אני שומעת צעדים מהמדרגות. אלה צעדים כבדים, עייפים. מי שהולך ככה, חייב להיות אדם זקן, קשה יום. או שהוא סוחר משהו כבד. אלך לראות... (הולכת לדלת)

סבא: (בשקט) אני מאמין שאני מכיר את האיש, שצעדיו כבדים כל כך.

תמונה 2

(ראש העיר נכנס עם בנו. אדם גדול, מרשים. האח מחבק את הנערה בהתרגשות)
אח: (מבדח) נערה! יום נאה היום! גשם של רימונים. (רצינו) אבל אנחנו מילאנו את חובתנו.

(שתיקה)

נערה: מה המצב בחוץ, אבא? כמה שאתם שקטים ורציניים. המצב ודאי איננו טוב.
אבא: (נוקשה ולאט מתבונן בנערה) המצב רע, נערה. – (כאוב) כבר בכוקר ידענו שלא יהיה אפשר להמשיך עוד זמן רב.

סבא: (רגוע) גם אנחנו ידענו.

אבא: לא אמרו לכם דבר על כך. לא רצינו להבהיל אתכם. אבל עכשיו צריך הדבר להיאמר. ספר אתה, בני.

אח: (מהסס) אין הרבה מה לספר. המפעלים סגורים, מחוררים ככברה. יומם ולילה עמלנו להחזיק אותם במקום. זה היה לחינם. הרעב בעיר. אתם לא יודעים דבר על כך. אבל ברובע העני מתים האנשים.

נערה: חייבים לתת להם אוכל. אלוהים! אנחנו חיים בשפע והאנשים האלה מתים.

אבא: אין מה לעשות. הם רבים מדי. את רק תשפילי את עצמך עד עפר.

אח:...הרעב בעיר. האנשים חלשים. הם בקושי יכולים להחזיק את עצמם על הרגליים. עד כדי כך הם חלשים. והיום, עכשיו, בשעה שלוש, מתחילה המתקפה הגדולה. הקתולים יסתערו.

אנחנו לא נוכל להחזיק מעמד.

סבא: (מתרומם) חייבים להחזיק מעמד! ניצחון או מוות! כולם חייבים להיות על החומות. צריך להילחם ולמות בעבור האמונה. "העידו, נאום ה'!"
אח: (לועג) "העידו!" חֲהֲחֵה! אתה יודע, סבא, קל להעיד כשאתה שֶׁבַע. ובזמני שלום, בסלון הנעים. — על ניצחון אין מה לתת את הדעת! הקתולים ניצחו בארץ. אנחנו, העיר הפרוטסטנטית האחרונה, עדיין עומדים ומחכים. — האויב יחדור אל העיר. מה שאז יקרה, אתם יכולים להבין בעצמכם. גורל הערים האחרות מלמד אותנו זאת. את הנשים ואת הילדים הם... ובכך... מה לומר... אבא, אינני יכול להמשיך...
נערה: מה יש? מה אתם נותנים בי מבטים כל כך מפחידים?
(שתיקה)

אבא: (לאה) לפני שעה קלה הגיע שליח. הוא הגיע ממחנה האויב... אוי אלוהים.
נערה: (ניגשת אליו) אנה דבר, אבא! כולנו רוצים לשמוע!
אבא: (משתמט מחיבוקה, ממלחל) לא עכשיו...! (ממשיך בעייפות, נטול רצון ורגש) אוי אלוהים, הרי הדבר חייב להיאמר! השליח אמר... הקתולים יחוסו על העיר... אם התושבים ימירו את דתם וייעשו קתולים ו...
סבא: (צועק) אין סיכוי! אל תמשיך! אנחנו נילחם עד המוות!

אבא: ואם... נערה תקריב את עצמה... למפקד האויב... למשך לילה... (רפה) את, נערה!
(שתיקה. אחר כך צועקת הנערה בפראות ונופלת לרגלי אביה. היא פורצת בבכי תמרורים...)
נערה: אני...! אני צריכה להקריב את עצמי... אוי אלוהים, אוי אלוהים!
אבא: (נסוג אחורה, חלול) הניחי לי, הניחי לי...! עכשיו יצא הדבר (סר הצידה ומכסה פניו בידו)

סבא: (בפראות) נערה, התשובה!
נערה: (דעתה טרופה) מה עושים, מה עושים... אוי... הראש שלי... (צועקת בפראות) אני לא אעשה את זה! אני לא אעשה את זה! אני לא יכולה לעשות זאת... (רצה לכרוע ברך לפני הסבא, מתייפחת)

אבא: (בוכה) ידעתי.
אח: (בחדות, מושך את הנערה בכתפה) נערה! את חייבת! עם שלם זועק לקורבן!
סבא: גש הלאה! מסית!

אח: (בלעג ויאוש) "מסית". חֲהֲחֵה־חֵה! עכשיו נגמר הנימוס! כשמדובר בחיים! — נערה, אני אומר לך, את חייבת! (ברכות, כמעט מתחנן) אחות! את תצילי עם! עם שלם! את תצילי את משפחתך. את אביך! את סבך! אתם תבואו אחרי! אל המרתף, לרחוב.
סבא: היא לא תציל אותי! אני נשאר כאן!

אח: (בפראות) אלוהים! האם את לא שומעת! נערה! סבא, דבר איתה, אמור לה שהיא חייבת!

סבא: לא! היא לא חייבת! שמעו אתם, היא לא חייבת, נשמה אחת שווה יותר מאלף גופות!
אח: (בפראות) שתוק, שוטה שכמוך! כן, אתה שוטה! או שאתה אכזר! אכזר יותר מאחאב! בחוץ צועקים האנשים ואתה לא שומע אותם, בחוץ מתלקחת האש ואתה לא רואה אותה, סבא, כאשר יגיע יום הדין, איך אז תעמוד בו!

סבא: (קשוח) זכאי בדין! אני אומר לך: זכאי בדין!
אח: (פורץ בצחוק) זכאי בדין! כן, דבוק בחומרת דינך! חֲהֲחֵה! (משתתק בן־רגע כשהשעון

מצלצל פעמיים). כבר שתיים וחצי! נערה! בואי! בשלוש המועד האחרון. אז מתחילה המתקפה! רחמים, נערה, על האלפים!
נערה: אבא, גם אתה רוצה שאעשה את זה?

אבא: (שותק)

אח: מוכן מאליו שהוא רוצה. אבא, אמור שאתה רוצה... ברור שהוא רוצה! בואי, נערה!
נערה: אני באה!

סבא: (עוצר בעדה) הישאר! אינך יודעת את דבר האלוהים? "אשר יכחש בי לפני האדם, אכחש בו גם אני לפני אבי שבשמים!" נערה, נערה! האם אין נשמתך שווה יותר מגופם של אלפים? אמן, נאום ה', "האזהב את אביו ואת אמו יותר ממני איננו כדאי לי!" – את חייבת לדבוק באמונתך, חשבי על נשמתך.

אח: שתוק, שוטה זקן שכמוך! עם התנ"ך שלך, שהוא כל כך קר וחמור, ממש כמוך! לכי בעקבות לך, נערה! האם לא נאה לסבול בעבור אלפים? בואי... מהר!

נערה: לא... לא... גש הלאה... סבא צודק. גש הלאה...

אח: (זועם, מנער אותה) את חייבת, נערה, את חייבת!

אבא: עזוב אותה! אל תכריח אותה!

אח: חלשלוש שכמוך! היא חייבת!

אבא: בחרו! הנח לה! אני מצווה! זה מספיק. בוא איתי (מושך אותו אל הדלת)

אח: דאגו רק לעצמכם! חה-חה-חה!

(הם הולכים. האב חוזר)

אבא: (שפוף) אם כך לפחות בואו גם והצילו עצמכם... רימון יכול לפגוע... הבית יבער... בואו.

סבא: (עז מצח) שתוק! אנחנו נשארים כאן. אנחנו לא רוצים להתכחש לעצמנו, כמותכם! נגווע, אם צריך – למען אמונתנו. – (בנוקשות) לך אין יותר מה לומר. אתה רצית לסרסר בנשמת בתך. החוצה! אינך ראוי לראות את בתך.

אבא: (יוצא גם הוא, מדוכדך ורועד) איני ראוי... אתה צודק... איני ראוי... (מועד החוצה)

תמונה 3

(רעמי תותחים עמומים במרחק. בחדר דממה. הנערה שוב ליד החלון. סבא לצדה, מעביר בשערה את ידו הלבנה)

סבא: נערה, אל תבכי. זה היה חייב להתרחש.

נערה: אתה היית קשה, סבא!

סבא: הייתי חייב להיות קשה. הם רצו למכור את נשמתך.

נערה: (חולמנית) אולי אבא לא רצה בזה... אבא היה תמיד כל כך טוב אלי. כשהייתי קטנה הוא נהג לקחת אותי ביד ולומר: "את הגברת הקטנה, המתוקה שלי." אני מאמינה שהוא אהב אותי ככה יותר מאשר את אחי. ואז אמא מתה. גם היום עדיין אינני יודעת איך. היא שכבה ככה בכגדיה השחורים בארון הקודר. שלושה נרות נשמה גבוהים ולבנים דלקו כל הלילה. אנחנו, הילדים, ישבנו לאורך כל הלילה ובכינו. בבוקר בא אבא. הוא לקח אותי ביד ונישק אותי. "עכשיו אנחנו חייבים לתמוך זה בזה," הוא אמר. "את חשובה לי יותר ממאה חברים."

והוא נישק את המתה. זה היה כמו שבועה. – אינני יודעת, מדוע נזכרתי היום בלילה הקודר הזה...

(באותו הרגע עולה האש ומכה בחלון, מתפרצת בהבזקים ירוקים־זהובים. ברקע השמים אדומים כדם. הסב מתיישב בכיסאו)

נערה: (מהחלון) האש מתעצמת. היא אווזת במגדל שם. כמעט כל העיר כבר בוערת. חומות העיר מתנשאות בשחור לעבר השמים האדומים. האויב מתחיל במתקפה. אני רואה אותו מתקרב בטורים כהים, מבריקים. אוי אלוהים! רחם על עירנו המסכנה!

סבא: שיסתער האויב, אלוהים לצדנו!

(רעם התותחים מתחזק. בחלון מרקדות להבות האש)

סבא: היי רגועה, ילדתי. אלוהים לצדנו.

(הפעמונים מתחילים להדהד בכבדות)

סבא: (בהתלהבות אקסטטית) הקשיבי, ילדה, לפעמונים. פעמוני מלחמה! אלוהים קרוב! אלה קולות אלוהים! הם קוראים לקרב!

נערה: (דעתה טרופה) הפעמונים... קולות אלוהים... (צועקת) אלוהים שבשמים! קולות אלוהים!

(נוקשה ואילמת היא צועדת החוצה לפני הסב. הסב מביט אחריה נוקשה. – הרעמים מתחזקים ומתגלגלים בעוצמה. רעש מחריש אוזניים, קרוב ביותר לבית. עשן ואש ניתכים אל תוך החלון. הבית בוער. לפתע דממה בכול...)

סבא: (רם ומהדהד) ה' שב־נא איתנו, כי עת ערב הגיע ונטה היום.

(המסך יורד בבת־אחת על הבית הבוער)